

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH ORQALI TA'LIM SIFATINI OSHIRISH

Nasimova Maftuna Sunnatullayevna

Samarqand davlat arxitektura-qurilish instituti

101-menejment Magistranti

nasimovamaftuna@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6027620>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-dekabr 2021

Ma'qullandi: 15-yanvar 2022

Chop etildi: 5-fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

*mamlakat, ta'lim, tajriba.
xorijiy ta'lim tizimi,
innovatsion, tuzilma.*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola oliy ta'lim muassasalarida talabalar innovatsion faoliyatini rivojlantirishga bag'ishlangan. Maqolada Italiya, Amerika, Kanada, Buyuk Britaniya kabi ilg'or xorijiy ta'lim tizimi tajribasi va zamonaviy ta'lim dasturlari qisqacha tahlil qilingan. Shuningdek ta'lim tizimidagi yutuqlari, ta'lim standartlari monitoring qilingan. O'zbekistonning ayni damdagi qurilish sohasi e'tirof etilgan. Iqtisodiyotni qanday usul bilan yanada rivojlantirish to'g'risida tahlil qilingan.

Mamlakatimiz rivojlanishi asosan turli sohalarda innovatsiyalarni yaratish va joriy etish bilan tavsiflanadi. Mamlakat iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan ushbu o'zgarishlarning asosiy maqsadi innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish. Iqtisodiyotda ushbu o'zgarishlar insonlar tomonidan yangi fanlarni sotib olish, ularning rivojlanish darajasi va sifatiga o'z xissalarini qo'shish bilan bog'liq. Iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida ilmiy sohani tijoratlashtirish muammosi alohida dolzarb masala hisoblanmoqda. Uning salohiyati, innovatsion tizimni shakllantirish, rivojlangan mamlakatlarda barqaror iqtisodiy o'sish uchun manba hisoblanadi. Har qanday iqtisodiy tadqiqotlar asosan innovatsiyalarni yoki ilm fandagi yangidan yangi g'oyalarni taqdim etish muammosiga bag'ishlangan bo'lib, ular orqali biz tijoratlashtirishning makro va mikro ko'rinishlari hamda salohiyat va yaratish bilan bog'liq bo'lgan barcha muammolar yechimlarini ko'rishimiz

mumkin. Bozor munosabatlari sharoitida ushbu ilmiy mehnat mahsulotlari tovar sifatida tavsiflanadi, chunki u o'ziga xosligi tufayli daromad keltira oladigan iqtisodiy foyda hisoblanadi. Yangidan yangi ixtiro qilingan texnologiyalar, tovarlar, ishlab chiqarish vositalari kabi mahsulotlardan foydalanish innovatsiyalarni yuzaga keltirib chiqaradi. Asosiy amaliy tadqiqotlar esa rivojlanish va sonoat ishlab chiqarishining o'zaro aloqasi bo'lib, iqtisodiy muammolarning yangi yechimlari sifatida qarashimiz mumkin.

Har qanday mamlakat iqtisodiyotida va uning hududlarida ishlatiladigan turli xil mahsulotlar innovatsiyalar iqtisodiy va ijtimoiy ta'sir sifatida aynan foyda manbai hisoblanishi mumkin. Ilmiy mehnat mahsulotlarning sifat darajalari asosan yangilikka qiziqqan iste'molchilar tomonidan baholanadi hamda ular natijasida raqobat yuzaga keladi. Iste'molchilar tomonidan baholangan natijalarni o'z vaqtida olish bozor tizimida

raqobatbardoshlikni oz vaqtda bilishga olib keladi va natijalarining ishonchligi aniqliligi darajalari ularning keyinchalik tijoratlashtirish yoki uzatish, yanada kengroq foydalanish, yaroqliligi va boshqalar tahlil qilinadi. Rivojlangan innovatsion bozor sharoitida ishlab chiqaruvchi va iste'molchilarning manfaatleri muvozanatini tez-tez ta'minlanmaydi. Tadqiqotlarga ko'ra mamlakatimizda ishab chiqarmoqchi bo'lgan tovarlarga talabning yetishmasligi bilan bogliq bo'lgan ko'plab muammolar yuzaga kelib chiqadi ba'zi bir darajadagi manfaatdor shaxslarning manfaatlarini muvofiqlashtirish uchun katta qiyinchiliklarga duch kelishimiz mumkin. Hatto yetakchi mamlakatlarda ham ushbu muammolar bozor munosabatida o'ziga xos xususiyatlarni yaratadi. Yangidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar bozorining talab va taklif dinamikasi asosida amalga oshiriladigan iqtisodiy munosabatlar tizimi sifatida tavsiflanishi mumkin.

Mamlakatimizda oliy ta'lim muassasalari tasarrufidagi korxonalarning maxsulotlari aholiga taqdim etilmaganligi sabab bunday bozorlar rivojlanmagan. Shuni hisobga olgan holda iste'molchi va xaridorlar munosabatlarni ularning iqtisodiy manfaatlarini shartnomada taqdim etgan holda ushbu korxonlarni tashkil etish zarur. Ushbu korxonani tashkil etish mobaynida zarur harajatlar tashkil etilgan modeli, ishning murakkabligi samarasiz izlanishlar ilmiy va texnologik mahsulotlarini yaratish xarajatlari va boshqa xarajatlarning barchasi hisobga olinishi kerak. Tegishli koeffisientlar ustamalar va chegirmalar shartnomada aniq ko'rsatilishi lozim. Oliy o'quv yurtlarida ta'lim sifat darajasi birinchi navbatda jahon mamlakatlari ta'lim standartlariga javob bera olishi lozim.

Bunda barcha manfaatdor tomonlarning ayniqsa davlatning manfaatlariga qo'l keladi. Davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini va talabalarning amaliyotlari aynan nazariya bilan hamkorlikda olib borildi. Talabalarda ta'limni yana davom ettirish uchun imkoniyat paydo boladi.

Yuqori ta'lim darajasi innovatsion va iqtisodiy fikrlashni yuqori texnologik madaniyatni, ishlash qobiliyatidan turli xil foydalanish kabi xususiyatlarni kafolatlaydi. Innovatsion iqtisodiyot o'zgaruvchan tashqi sharoitda chuqur bilimga ega bo'lgan zamonaviy texnologiyalar bilan ishlay oladigan mutaxassislarini talab qiladi. Bu esa o'z navbatida oliy ta'lim masalalarini mustaqil ravishda faoliyat olib olib borgan holda yangicha ta'lim berish strategiyalarni yaratish hamda ushbu jarayonni amalga oshirishda mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga majbur etadi. Ushbu muammoni hal etishning eng samarali usullaridan bir talaba va magistrnlarni tadbirkorlik faoliyati hamda ishlab chiqarishga keng jalb qilishdir. Talaba yoshlar tadbirkorlik tashabbusi bilan mamlakatimiz iqtisodiyotining innovatsion darajasini oshirish mumkin bo'lgan asosiy omillardan biridir. Qaysiki mamlakatda, qaysi davrda bolmasin yangidan yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga qodir iste'dodli yoshlar doimo innovatsiya manbai bo'lib kelgan. Shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan imzolangan "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash togrisida"gi farmonni imzolandi. Bugungi kunda barcha sohalarga katta e'tibor qaratilayotgani singari mamlakatimiz iqtisodiyotini oliy ta'lim muassasalari orqali rivojlantirish sohasiga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Unga ko'ra oliy ta'lim sohasida davlat xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda

nodavlat oliy ta'lim muassasalar faoliyatini tashkil etish asosida oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50% dan oshirib, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratish. Xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'lim ilg'or standartlarini joriy etish, jumladan, o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan, amaliy ko'nikmalarni yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish. Oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi boqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining beqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yishdan iborat. Bundan tashqari oliy ta'lim muassasalarining akademik mustaqilligini ta'minlashni maqsad qilib qo'yish.

Oliy ta'lim muassasalari faoliyati samaradorligini baholash va takomillashtirish bo'yicha xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish asosida ularni respublika oliy ta'lim muassasalari sharoitida qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish masalasida biz quyidagilarni ko'rib chiqdik. Talabalar tadbirkorligini rivojlantirish oliy ta'lim muassasasining zimmasiga balki davlatning hal qilishi kerak bo'lgan muammolardan biri hisoblanadi. Ular orasida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash uchun maxsus chora-tadbirlar va ma'muriy ko'maklar mavjud emasligi, moliyaviy ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarining yo'qligi va bundan tashqari yana bir nechta shunga o'xshash muammolarning hal etilmaganligi yoshlarning tashabbuskorligini cheklaydi. Ularning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qiladi shu bilan birga ko'plab xorijiy mamlakatlar oliy o'quv yurtlarida malakali kadrlarni tayyorlash uchun ta'lim

sifati bilan shug'ullanuvchi birlashmalar bilan hamkorlik yoki ularga qarashli bo'lgan korxonalarda standartlar bilan ishlab chiqish rejalarini hamda amaliyot rejaari ustida ishlar olib borishlari zarur. Oliy o'quv yurtlari ta'lim olayotgan talabalarning aksariyat qismi oliygohni bitirgach muvaffaqiyatli kompaniyalarda o'z faoliyatni olib borishni mo'ljallashadi. Bir tomondan talabalarni ish toppish va ishlab chiqarishda ularning kasbiy malakasini oshirish va mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga undash kerak. Boshqa tomondan esa talabalarning dastlab nazariy tayyorgarligini kuchaytirish orqali ta'lim sifatini oshirish kerak, bu esa ma'ruza va seminarlarga jalb etish kerak bo'lsa so'ngra amaliy tayyorgarlikni kuchaytirish uchun esa talabalarni amaliyotga jalb etish zarur. Bu esa oliy o'quv yurtlari uchun ham talabalar uchun ham birmuncha qiyinchilik tug'diradi. Ishlaydigan talaba-mehnat bozori va oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi aloqaning bir turi. U mehnat bozoriga o'qish jarayonida sotib olingan qadriyatlarini ya'ni muloqot madaniyati, innovatsion fikrlash, yuqori axloq, va boshqalarni, shuningdek, talaba muhitida mehnat faoliyati jarayonida olingan amaliy ko'nikmalarni keltirib chiqaradi. Bu esa oliy o'quv yurtlarining amaliy faoliyati va zamonaviy jamiyatning haqiqatlari bilan yaqinlashishiga yordam beradi.

Oliy o'quv yurtlarida talaba tadbirkorligini rivojlantirish uchun nima qilishi mumkin? Barcha mavjud muammolar uchun talabalarni tadbirkorlikka jalb qilish muammosini hal qilish kerak. Bu vaziyatda oliy o'quv yurtlari korxonalar bilan hamkorlik qilibgina qolmay balki shaxsiy korxonalarini yo'lga qo'yishlari lozim buning natijasida bunday natijaga erishish uchun oliy oquv yurtlarda

dastlab ko'plab tadqiqotlar amalga oshirish zarur. Dastlab oliy o'quv yurtlari yo'lga qo'yilishi mumkin bo'lgan sohalarini tanlab olishlari lozim. Buning uchun talaba yoshlar o'rtasida hamda professor-o'qituvchilar o'rtasida ko'plab so'rovnomalar o'tkazish zarur. Bundan tashqari oliy ta'lim muassasalarida ko'plab ko'rik-tanlovlar amalga oshirish, ularni esa "Sart up" loyihalari ko'rinishida olib borish lozim. Bunda asosan talabalar hamda magistrlar ishtirokida biznes ideani hayotga tatbiq etish orqali buning ortidan katta daromad orttirish maqsadida ushbu ko'rik tanlovni yo'lga qo'yish zarur. Har bir oliy ta'lim muassasasi o'zining sohasidan kelib chiqqan holda Ishlab chiqarish, yoki tijorat korxonalarini yaratadilar.

Hozirgi kunda iqtisodiy rivojlanish ko'plab sohalarida bo'lgani kabi qurilish sohasida ham o'z muvaffaqiyatiga erishib kelmoqda. Bu jarayon nafaqat chet mamlakatlarida, balki O'zbekistonda ham o'z aksini topdi. So'nggi yillarda barcha sohalar kabi qurilish sohasini rivojlantirishga ham alohida e'tibor berilmoqda. Arxitektura sohasi, arxitektura kasbi har doim obro'li bo'lib kelgan va hozirda ham obro'li hisoblanadi. Biz qaysi davlatda, qaysi shaharda bo'lishimizdan qat'iy nazar arxitektura sohasiga oid narsalarni qiymatini ko'rishimiz mumkin. Arxitektura nafaqat me'morchilik balki dizayn bilan chambarchas bog'liq. Shu bilan birga u qurilish, ko'chmas mulk bilam ham bog'liqdir. Bunda biz aynan bir obyekt ya'ni binoga emas balki biznes-arxitektura, IT-arxitekturasi, texnologik arxitektura haqida aytib o'tamiz. Arxitektura sohasiga bog'liq insonlar odatda qiziqarli, gormonal odamlar ya'ni san'at ahli hisoblanadi, chunki arxitekturaning o'zi san'atdir. Biz buni Italiya arxitekturasida yaqqol ko'rishimiz mumkin. Insonlar Italiya arxitekturasiga

nazar solar ekan faqat va faqat hayratlanishadi, aynan shu inshootlarni insonlar qilganmi deya ajablanishadi. Aynan mana shunday inshootlar qurilishi jarayonini arxitektura va ularning asoschilarini haqiqiy arxitektorlar deyishimiz mumkin. Yoki uncha uzoqqa ketmagan holda ko'rishimiz mumkinki o'zimizning Toshkent City Yangi O'zbekistonning timsoli bo'lmoqda. Bu zamonaviy arxitekturadir. Yana bir narsani ta'kidlash joizki bizlarda arxitektura sohasi bo'yicha fanlar maktablarda o'tilmaydi, ammo ko'plab chet mamlakatlarida aynan arxitektura sohasini fan sifatida maktablarda ta'lim tizimiga kiritilgan. Arxitektura, haykaltaroshlik, dizayn, texnologik dizayn bularning barchasi maktab davridanoq o'tib boriladi. Arxitektura oliy o'quv yurtlari shuning hisobidan bizning oliy o'quv yurtlarimizdan arxitektura darajasi ancha yuqori. Chunki bizda oliy o'quv yurtlariga kirishlaridan oldin maktablarda boshlang'ich ma'lumotga ega bo'lishmaydi.

Buyuk Britaniya, Amerika, Kanadani olib qaraydigan bo'lsak, u yerda talabalar aynan arxitektura oliy o'quv yurtiga topshirgan holda aynan arxitektura fanini tanlamasliklari mumkin. Aynan shu yo'nalishda nafaqat Buyuk Britaniya balki dunyo bo'yicha birinchiliklarda turgan oliy ta'lim muassasasi bu Barlett Arxitektura maktabi (The Barlett school of Arhitecture). Bu yerda ta'lim olish to'lovi hamda ta'lim olish juda murakkab bo'lib, u yerda ta'lim tizimi huddi diktaturaga o'xshaydi. Bu universitetda talabalar nafaqat ta'lim olishadi balki, o'zlarining shaxsiy ko'rgazmalarini tayorlashlari va bu orqali mumaygina mablag' ishlab topishlari mumkin. Bu aynan nima maqsadda qilinadi. Birinchi navbatda maktab mashhur arxitektura kompaniya homiyligida.

Foster+Partners kompaniyasi arxitektura kompaniyalarining ichida eng oldi kompaniyalardan biridir. Bu kompaniyada talabalar o'z amaliyotlarini shu kompaniyada qilgan holda o'z bilimlarini oshiradi va yaxshi xulq-atvorini, a'lo bilim ko'nikmalarini namoyon etgan holda kelajakda shu kompaniyada ishlab qolish yutug'ini qo'lga kiritishadi. Bu yerda Talabalar amaliyot o'tash orqali o'z o'quv harajatlarini qoplashadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, aynan oliy ta'lim muassasalarining ta'lim sifatini yaxshilash maqsadida ijtimoiy – iqtisodiy samaradorlikni oshirishdan asosiy maqsad, prezidentimiz 2019-yil murojaatnomada aytganlaridek “Yoshlar qaysi sohada yuqori qiymatga ega mahsulot yaratsa, biz ana shu sohani birinchi navbatda qo'llab-quvvatlaymiz”. Shuning uchun iqtisodiyot rivojiga jiddiy turtki beradigan sohalarni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirishimiz lozim. Oliy ta'lim muassasalar tadbirkorligini yo'lga qo'ygan holda moliyaviy xarajatlarini oliy ta'limning o'zini o'zi qoplashi. Bunda talabalar amaliyoti oliy o'quv yurtida ya'ni oliy ta'lim muassasalariga tegishli korxonaning o'zida amalga oshirilishi nafaqat ishlab chiqarishga balki mamlakat iqtisodiyotiga ta'sir korsatadi. Oliy talim muassasining nufuzi ham oshadi, ya'ni ishlab chiqarilgan mahsulotning sifatlilik darajasiga qarab oliy

ta'lim muassasasi hamda unga tegishli korxonaning obro'yi ham ko'tariladi. Undan tashqari oliy ta'lim muassasasida ta'lim olayotgan talabaning salohiyati, bilimi ham yanada yaxshilanadi.

Shunday qilib, oliy ta'lim sohasida o'zini o'zi iqtisodiy ta'minlash faoliyatini rivojlantirish, bir tomondan, uning ishtirokchilarining moddiy ahvolini yaxshilash, boshqa tomondan esa mehnat bozori va ta'lim xizmatlari bozori o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mexanizmini shakllantirishga qaratilgan, shuningdek, talabalar uchun kelajakka kuchli ijtimoiy ko'mak berishga imkon beruvchi jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichining ob'ektiv zaruriyati va haqiqati sifatida qaralishi mumkin. Shuning uchun rivojlanish oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy rivojlanishi davlat yoshlar siyosati tizimida alohida o'rin tutishi kerak. O'zbekistonda ishlab chiqilgan, “Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash togrisida”gi farmoni yoshlarni, shu jumladan, talabalarni iqtisodiyot sohasiga ustuvor jalb qilishni ta'minlaydi, kichik biznesni rivojlantirishda iqtisodiy faol xatti-harakatlar va yoshlarning fikrlash tarzi, ko'nikma va motivatsiyani shakllantirish kabi vazifalarni hal etishga yordam beradi. Korporativ madaniyat va korporativ ongini shakllantirishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev J.F. Xorijda ta'lim (metodik qo'llanma) - Toshkent: 1995- yil
2. Ikromov A.B., Maxmudov S.Y., Anorqulova G.M. Germaniya: Ta'lim, ilm fan (metodik qo'llanma). Kasb mahorati jurnali -2004-yil. 2 son.
3. Reznik Savenkova. Universitetning raqobatbardoshligi omili sifatida sodiqlik dasturini shakllantirish boshqaruv nazariyasi va amaliyoti muammolari. 2009.
4. <http://www.rian.ru/edu/analysis/20090811/18088805.html>
5. O'qishni ish bilan birlashtirish foydali bo'ladimi? — (axborot portali www.ubo.ru)

